

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.9.01

Бабиць Т.О.

*здобувач, асистент кафедри міжнародного менеджменту
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ГЛОБАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ПРОГРЕС»

THEORETICAL SUBSTANTIATION OF GLOBAL ECONOMIC PROGRESS

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано дискусійні погляди провідних вчених-економістів щодо існування та визначення поняття економічний прогрес, його етимологію, розглянуто проблеми теоретичного визначення поняття «глобальний економічний прогрес». Визначено основні складові глобального економічного прогресу, наведено структуру сучасної глобальної економічної системи та її основні відмінні риси.

Ключові слова: Економічний прогрес, глобальний економічний прогрес, глобальна економічна система, суспільний прогрес, глобальна економіка.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы дискуссионные взгляды ведущих ученых-экономистов о существовании и определении понятия экономического прогресс, его этимологии, рассмотрены проблемы теоретического определения понятия «глобальный экономический прогресс». Определены основные составляющие глобального экономического прогресса, приведена структура современной глобальной экономической системы и ее основные отличительные черты.

Ключевые слова: Экономический прогресс, глобальный экономический прогресс, глобальная экономическая система, общественный прогресс, глобальная экономика.

ANNOTATION

This paper analyzes the controversial views of leading economists of the existence and definition of economic progress, its etymology, problems of the theoretical definition of «global economic progress». It determinates the main components of the global economic progress, shows the structure of the modern global economic system and its main distinguishing features.

Keywords: economic progress, global economic progress, global economic system, social progress, global economy.

Постановка проблеми. Економічне зростання та прогрес є однією із найбільш важливих характеристик економічного життя будь-якої країни світу. Постійне зростання кількості потреб, вичерпання традиційних ресурсів, збільшення чисельності населення змушують вчених постійно шукати рішення взаємопов'язаних проблем: економічного прогресу та ефективності економіки. Вивчення характеру і тенденцій економічного прогресу країни завжди є предметом найпильнішої уваги економістів. Вчених у першу чергу цікавлять процеси, які впливають на динаміку економічного прогресу,

а також структурні зміни в національній економіці, до яких призводить економічний розвиток. Адже без цих знань неможливо окреслити навіть найближчі перспективи розвитку певної країни або регіону.

Початок ХХІ століття ознаменувався логічним завершенням кардинальних трансформаційних процесів, що відбувались у світовому господарстві протягом останнього часу, – формуванням моделі глобального економічного розвитку. Тому перед дослідниками постають нові завдання та питання. Вектор фундаментальних досліджень змінює свій напрям з вивчення економік окремих країн, на дослідження глобальної економічної системи та законів її функціонування. Міжнародна економічна система завдяки структуруванню її внутрішніх елементів набула таких важливих якостей як цілісність та єдність.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Серед наукових праць, присвячених сутності глобального економічного прогресу, дослідженню його критеріїв, механізму взаємодії його рушійних сил та факторів, варто відзначити роботи А. Андрюшенка, Л. Антонюк, Г. Башнянина, А. Бурляя, З. Ватаманюк, Дж. Гвартні, В. Єременка, К. Кривенка, П. Лазура, В. Ломакіна, Д. Лук'яненко, В. Медведєва, С. Мочерного, В. Некрасова, В. Новицького, В. Овчинникова, А. Поручника, В. Секретарюка, Р. Строупа, Й. Шумпетера, Ю. Яковця та інших. Однак дотепер недостатньо розробленими є питання, пов'язані з визначенням сутності глобального економічного прогресу та його характерних відмінностей. Саме це і стало метою цієї статті.

Постановка завдання. Наявність глобальної економічної взаємозалежності всіх країн не викликає у вчених жодних сумнівів. Таких категорій, як економічне зростання, економічний прогрес вже не вистачає вченим для побудови адекватних сучасності економічних

моделей. Нові реалії потребують нових дефініцій, таких як глобальне економічне зростання та глобальний економічний прогрес, загальноприйнятого чіткого визначення яких досі немає. Як відомо, базою будь-якого дослідження є його понятійний апарат. Без зрозумілих та лаконічних дефініцій неможлива побудова жодної економічної моделі. Адже завжди потрібно чітко уявляти предмет та об'єкт дослідження, його характеристики та властивості. Якщо певне явище описується розпливчати, або, навіть, іноді суперечливими поясненнями, то вести мову про достовірні результати наукової роботи не можна. Через це важливо знайти кожному новому явищу економічного життя емне та конкретне визначення.

Виклад основного матеріалу. Поняття «прогрес» походить від латинського слова «progressive», що означає рух вперед, поступальний розвиток суспільства по висхідній лінії, від менш досконалих до більш досконалих форм. В основі прогресу сфер дійсності лежить підвищення рівня організації, яке у найбільш високоорганізованих формах матерії виражається у здатності до самоорганізації, саморегулювання, самоуправління.

У Новий і Новітній час виявилися діаметрально протилежні погляди на суспільний прогрес. Негативно відносилися до нього в цілому або до окремих його проявів у XVIII ст. Ж.Ж. Руссо, у XIX ст. – Ф. Ніцше, у XX ст. – О. Шпенглер. Глибокі розробки теми прогресу знайшли відображення у творчості таких філософів Заходу як Вольтер, Й. Гердер, Й.-Г. Фіхте, І. Кант, Г. Гегель, Ж. Кондорсе, К. Маркс, О. Конт, Г. Бокль, Т. Карлейль, А. Тойнбі, К. Ясперс та інші.

Широковживаним у науковій літературі є наступне визначення суспільного прогресу – це висхідний розвиток людства від нижчих ступенів своєї соціально-економічної, політичної і духовної організації до вищих; якісне оновлення форм суспільного життя і відносин між людьми; поступальну зміна загальноцивілізаційних і формаційних етапів розвитку соціуму. [11, с. 76] Суспільний прогрес пов'язаний із життєустроєм народу, який являє собою систему забезпечення самовідтворення і розвитку соціального організму країни [9, с. 124].

Суспільний прогрес проявляється в різних формах. В науковій літературі описуються такі його форми:

- 1) соціальний прогрес;
- 2) економічний прогрес;
- 3) науково-технічний прогрес;
- 4) політичний прогрес.

Деякі вчені вважають даний перелік форм суспільного прогресу неповним. Михайло Драгоманов, наприклад, у своїх роботах часто оперує такими поняттями як культурний і національний прогрес [8]. П. Новгородцев наполягає на включенні до загальноприйнятого такої форми суспільного прогресу, як моральний, без

якого неможливе досягнення суспільного ідеалу сучасності [12, с. 797]. Деякі вчені вважають, що без прогресу в галузі правової науки розвиток суспільства завжди був і буде неповним. Таким чином, правовий прогрес має стати ще однією необхідною формою суспільного прогресу [2, с. 167].

Які б нові форми суспільного прогресу не виокремлювалися вченими, загальноприйнятим є твердження про те, що без економічного фундаменту досягнення основних загальнолюдських цінностей, таких як всебічний розвиток особистості, зростання ступеня свободи, соціальної справедливості, задоволення все вищого рівня потреб за пірамідою Маслоу, неможливе. Більшість вчених виходить з твердження про те, що імпульс для нового етапу суспільного прогресу завжди криється в якісних зрушеннях в матеріальній базі соціуму. Тому економічний прогрес, який приводить до зміни способу виробництва, зрушень в розвитку продуктивних сил або навіть появи нових, більшістю вчених визнається невід'ємною складовою глобального суспільного прогресу.

В основі суспільного прогресу лежать способи виробництва умов і засобів існування людей. Такий підхід дає можливість розглядати історію людства не як просте нагромадження явищ, подій, що перебувають у випадкових зв'язках, а як закономірний процес зміни способів виробництва життєвих благ, кожен з яких також має свої ступені зростання. У цілому ж утворюється ланцюг економічного прогресу, який лежить в основі суспільного прогресу взагалі [1, с. 328].

Загалом такий рух уперед виражається у послідовній зміні суспільно-економічних формацій. Загальною тенденцією глобального історичного розвитку є поступовий перехід від суспільних систем, зумовлених природними факторами (географічним середовищем, кількістю населення), до складніших систем, прогрес яких забезпечується зростанням кількості факторів і джерел розвитку.

Проаналізуємо поняття економічного прогресу, які надаються вченими-економістами. Економічний прогрес суспільства, за Адамом Смітом, – це виробництво якомога більшої кількості товарів [13, с. 619]. Тому він не приділяв особливої уваги іншим сферам, зокрема розподілу, обміну та споживанню.

Сучасні вчені суть економічного прогресу розглядають більш глибоко, при цьому аналізуючи його як необхідну складову суспільного прогресу. Однакові визначення економічного прогресу наводять д.е.н., професор С.В. Мочерний, к.е.н., професор З.Г. Ватаманюк, які визначають економічний прогрес як поступальний розвиток усієї економічної системи, кожного її елемента: продуктивних сил і техніко-економічних відносин (а водночас технологічного способу виробництва), виробничих відносин, або відносин економічної власності, та господарського механізму [3, с. 384], [14, с. 239].

А.М. Андрущенко, А.П. Бурляй, В.С. Костюк надають майже ідентичне визначення економічного прогресу, доповнюючи його новим елементом економічної системи – організаційно-економічними відносинами [4, с. 89].

Прогрес технологічного способу виробництва виражається у переході від способу виробництва, заснованому на ручній праці, до способу виробництва, що ґрунтується на машинній праці, а від нього – до технологічного способу виробництва, в основі якого лежить автоматизована праця. Рух уперед у межах виробничих відносин знаходить концентрований вияв у еволюції типів і форм власності: від індивідуальної до колективної (у різних її видах і ступенях зрілості), від колективної – до державної та наддержавної (або інтегрованої) форми власності. Прогрес господарського механізму виражається в еволюції ринкових важелів управління економікою, поступовому переході його до державного, до раціонального поєднання державних і ринкових важелів, а згодом до наднаціональних форм і методів управління економікою в межах регіональних об'єднань.

Проаналізувавши сутність таких понять, як прогрес та економічний прогрес, отримали необхідний теоретичний базис для визначення парадигми глобального економічного прогресу. Дослідження наукової літератури привело до висновку, що на даний момент термін «глобальний економічний прогрес» науковцями не використовується, у практичних та теоретичних дослідженнях часто зустрічаємо поняття «глобальний економічний розвиток», рідше – «глобальне економічне зростання». Теоретичні та практичні проблеми глобального економічного розвитку розкрито у роботах Д.Г. Лук'яненка, А.М. Поручника, Я. Столярчука, А. Колота, А. Филипенка, та їх колег – В. Колесова, Л. Белова, В. Клавдієнко, В. Губенко, Р. Колосової, Т. Розумової, М. Лучко, А. Ніколаєва, М. Осьової, Г. Глуценка, А. Ляменкова, С. Пенкіної, С. Пекіна та ін.

У сучасній британській англійській мові в тому вигляді, в якому вона записана в більшості новітніх оксфордських словників [16; 17; 18], «глобалізація» – порівняно нове англійське слово. Те ж відноситься до його еквівалентів в інших мовах. У повсякденному англійській мові слово «глобалізація» з'являється не раніше середини ХХ в. [15] І сьогодні слово «глобалізація» відноситься до «процесу глобалізації» в сенсі здійснення певної діяльності, масштаби якої охоплюють весь світ. Таким чином, в англійській мові в слові «глобалізація» акцент робиться на загальності [10, с. 61]. Провідні світові фахівці у галузі економіки також не використовують у своїх дослідженнях таке поняття, як глобальний економічний прогрес. Наприклад, аналітичні роботи Групи Світового банку, Міжнародного Валютного фонду, Світового економічного форуму, спеціалізованих установ ООН, комісій Європейського Союзу

часто присвячені проблемам глобального економічного зростання (global economic growth) або глобального економічного розвитку (global economic development).

Таким чином, відсутність чіткого визначення поняття «глобальний економічний прогрес» може призвести до висновку, що на даному етапі розвитку глобальної економіки такого явища взагалі не існує. Тобто, ми можемо вести мову про глобальне економічне зростання, глобальний економічний розвиток, навіть можемо виміряти їх з допомогою розроблених статистичних показників, але досягнення глобального економічного прогресу все ще залишається не підкореною вершиною для людства. На нашу думку, дане твердження є хибним. По-перше, відсутність чіткого визначення не доводить, що самого явища не існує, просто дане питання поки-що теоретично не досліджене. По-друге, загальноновизнаним є існування глобального економічного розвитку і зростання. Як було проаналізовано вище, економічне зростання є основою для економічного прогресу, тобто і глобальний економічний розвиток призводить до глобального економічного прогресу.

За аналогією з визначенням поняття економічний прогрес доходимо висновку, що «глобальний економічний прогрес» – це поступальний розвиток глобальної економічної системи, кожного її елемента, що приводить до якісно вищого рівня її розвитку. Для того щоб мати чітке уявлення про сутність глобального економічного прогресу, необхідно всебічно визначити всі характеристики та особливості його об'єкта – тобто глобальної економічної системи. І тут знову натрапляємо на відсутність загальноновизнаної теорії. Якщо таке поняття, як «економічна система», є основоположним для всієї економічної науки, то щодо існування «глобальної економічної системи» існують зовсім протилежні думки. Деякі вчені, що займаються дослідженням глобалізації світової економіки, вважають, що наразі немає достатніх підстав вважати, що глобальна економічна система вже сформувалася. Відбуваються процеси глобалізації, які в перспективі можуть призвести до її створення. У сучасний період вони здійснюються нерівномірно в галузевому розрізі.

Протилежних поглядів дотримується професор, доктор економічних наук Г.Н. Климко. Заслуговує на увагу його теза про економічну єдність світу, яка надає підстави вважати, що глобальна економічна система все-таки існує.

Климко вважає, що генеза економічної єдності світу охоплює три великі періоди, що відповідають трьом епохам у розвитку людських цивілізацій: аграрній, індустріальній та постіндустріальній. На нинішньому етапі формується економічний базис єдиної світової цивілізації. Головною детермінантою зближення економічних форм життя народів і держав є новітні ресурси і комунікації, що зумовлюють організаційно-господарські способи функціо-

нування економік різних країн. Глибиною основою тут виступають зміни у власності на засоби виробництва і глобалізація економічних процесів. Соціалізація, і дематеріалізація, хоч і різною мірою, охоплюють усі країни світу. Маємо також поступове структурне зближення національних господарств. Триває зближення структури зайнятого населення, його професійно-освітнього складу тощо. Водночас залишається доволі виразним поділ країн світу на центр та периферію. Глобальний синтез, який поширюється на всю планету, веде до утворення глобальної економічної спільноти, цілісної господарської світової структури [6, с. 381]. Названі вище чинники після Другої світової війни призвели до утворення сучасної глобальної системи.

Таким чином, глобальною економічною системою є економічна система, що має за свою основу національні економічні системи усіх країн світу. Але це не просто сукупність або сума. Варто підкреслити, що без економічних відносин національні господарства залишилися б відокремленими і не створили б глобальну економіку як систему. Для правильності використання термінів особливо важливо підкреслити, що саме всі країни світу та економічні системи мають бути включені до глобальної економіки. В іншому випадку доречним є використання терміну «міжнародна економіка». Крім того, глобальна економіка може розглядатися як економіка світової спільноти і національних економік – тобто як ефект утворення єдності з розрізнених складових у процесі взаємодії яких виникають інтегративні якості, характеристики, закономірності функціонування цієї системи. Єдність глобальної економічної системи забезпечується глобальними і міжнародними ринками з властивими їм товарно-грошовими відносинами і множинністю цін. Глобальна економічна система невіддільна від географії та екології Землі.

Отже, глобальна економічна система охоплює такі основні складові [6, с. 384]: глобальну науково-технологічну сферу, систему світового виробництва, світовий ринок і міжнародну торгівлю, глобальну валютно-фінансову систему, регулюючі інститути.

Ознаками глобальної економічної системи є:

- сформованість сфери глобального обміну товарами на базі міжнародної торгівлі;
- глобальний рух факторів виробництва, насамперед у формах вивозу-ввезення капіталу, робочої сили і технології;
- глобальні форми і методи організації виробництва на підприємствах, розміщених в кількох країнах, насамперед у рамках ТНК;
- самостійна глобальна фінансова сфера, не пов'язана з обслуговуванням ані міжнародного руху товарів, ані руху факторів виробництва;
- наявність системи міжнаціональних і наднаціональних, дедалі частіше глобальних, механізмів регулювання, які мають за мету

забезпечення збалансованості і стабільності економічного розвитку.

Структурно глобальна економічна система, як і будь-яка інша економічна система, складається з: продуктивних сил, економічних відносин, господарського механізму.

Продуктивні сили – це сукупність засобів виробництва, працівників з їхніми фізичними і розумовими здібностями, науки, технологій, інформації, методів організації та управління виробництвом, що забезпечують створення матеріальних і духовних благ, необхідних для задоволення потреб людей. Продуктивні сили становлять матеріально-речовий зміст економічної системи, є найважливішим показником і критерієм досягнутого нею рівня науково-технічного прогресу і продуктивності суспільної праці.

До складових продуктивних сил глобальної економічної системи варто віднести:

- світовий ринок праці, тобто систему відносин, що виникають з приводу узгодження попиту та пропозиції світових трудових ресурсів, умов формування робочої сили, оплати праці та соціального захисту, які виникли через нерівномірність кількісного та якісного розміщення робочої сили в країнах світу та розбіжності в національних підходах до її відтворення. Реструктуризація системи міжнародного поділу праці, розвиток світової інфраструктури, міжнародна міграція населення, стрімке зростання світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій, швидкі технологічні зміни привели до утворення глобалізованого ринку праці як єдиного механізму узгодження попиту та пропозиції робочої сили незалежно від країни проживання тієї чи іншої людини. Формування світового ринку праці відбувається двома шляхами: по-перше, через міграцію трудових ресурсів і капіталу; по-друге, шляхом поступового злиття національних ринків праці, внаслідок чого усуваються юридичні, національно-етнічні, культурні та інші перегородки між ними. Це призводить до утворення так званого «спільного ринку праці».

- Світовий ринок технологій як сукупність економічних відносин між фірмами різних країн в області прибуткового використання прав власності на зарубіжні науково-технічні досягнення. Матеріальною основою виникнення і функціонування цього ринку є міжнародний поділ технології, тобто історично сформоване або набуте зосередження цього фактора виробництва в окремих країнах.

- Світовий ринок засобів виробництва складається з ринків споруд виробничого призначення, засобів праці, сировини, корисних копалин, матеріалів, енергії й інших видів продукції виробничого призначення.

- Світовий інформаційний простір – сукупність територій, охоплених світовими органами масової інформації, що призводить до формування колективного інтелекту на ґрунті новіт-

ніх інформаційних технологій. Поширення новітніх комунікаційних технологій, передусім системи Інтернет, дає підстави говорити про формування в межах земної цивілізації інформаційного суспільства.

– Світовий науковий простір – єдиний для науковців з різних країн простір без національних кордонів, що сприяє вирівнюванню наукового та інноваційного розвитку країн, а також підвищенню мобільності наукових кадрів. Єдині відкриті освітньо-наукові системи, що відзначаються високим ступенем інтегрованості, відкритості та динамічності, активно створюються на рівні регіонів світу та на рівні національних держав.

Економічні відносини – це відносини між людьми з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних та нематеріальних благ. Глобальна економічна система характеризується новою структурою економічних відносин. Це система, що існує «над» національними економіками та агентами і є автономною від них, надає їм специфічних характеру та форми, «огортає» власними рушійними силами. Вона функціонує «згори до низу» і визначає, що можуть і що не можуть робити на національному рівні державні і приватні агентства.

Господарський механізм складається із сукупності форм і методів регулювання економічних процесів та суспільних дій господарюючих суб'єктів на основі використання економічних законів, економічних важелів, правових норм та інституційних утворень.

Глобалізація спонукає уряди ділитися з іншими інститутами власними повноваженнями, зберігаючи і навіть посилюючи роль найвищого правового, політичного і морального авторитета. Саме в реалізації функцій правової, політичної і моральної регуляції слід убачати джерела впливу держави на чисельні глобальні мережі, які чинять зворотний вплив на самі державні органи. Відбувається взаємна рефлексія в межах глобального управління [5, с. 15].

Який же вектор задає глобальний економічний прогрес для глобальної економіки? Зміни, що відбуваються у сфері інформаційних технологій, і охоплення ними все нових територій та регіонів призвели не лише до зближення різних цивілізацій, але й до встановлення сталих контактів між ними, тісної взаємодії, а в кінцевому результаті й до звуження життєвого простору на планеті. На кінець XX ст. людство визнало обмеженість й замкнутість середовища проживання людини на Землі та марність територіальних завоювань. Вихід один – підвищення ефективності використання природних та людських ресурсів. Розвиваючись під визначальним впливом НТР, фактори виробництва відповідно також набувають інтернаціонального, світового характеру. Вони втрачають «національну самотність» і замкненість, стають універсальними.

Науково-технологічна революція вносить кардинальні зміни в систему сучасного виробництва. Найголовніші процеси пов'язані з широкою інтелектуалізацією виробництва, його дематеріалізацією, мініатюризацією. Інтелектуалізація означає, що на даному етапі суттєво зростають вимоги до живого чинника виробництва – робочої сили, її професійно-кваліфікаційного рівня. Витрати на наукову, інженерну працю сягають нині 2/3 загальних витрат на виробництво товарів.

Дематеріалізація виробництва, його комп'ютеризація та інформатизація пов'язані зі зміною моделі економічного розвитку, з переходом від екстенсивного до інтенсивного типу господарського зростання. Економіка «полегшується», зменшуються питомі витрати сировини, матеріалів, енергії, інших ресурсів на виготовлення одиниці продукції, тобто поліпшуються показники її трудо-, фондо-, енерго-, матеріалоемності.

Сучасне обличчя міжнародних виробничих систем, їхня організація не в останню чергу визначаються такими процесами, як електронізація, роботизація, комп'ютеризація виробництва, впровадження біотехнології. Всебічне застосування комп'ютерної техніки, мікропроцесорів, біотехнології, лазерної техніки, порошкової металургії, мембранної та нанотехнології, виробів із кераміки, матеріалів із заданими властивостями, елементів космічного виробництва – все це свідчить про початок нової ери суспільно-економічного розвитку – ноосферно-космічної світової цивілізації.

Новий тип факторів виробництва, що формуються як всесвітні, називають біотехнонетронними. Пріоритет отримує розумова праця – вчених, інженерів, економістів, банківських службовців, управлінців, юристів, а також зайнятих у невиробничій сфері. Значно зростає роль міжнародного менеджменту, всієї системи організації та управління світогосподарськими процесами через регіональні та міжнародні організації.

Активно проявляється тенденція до уніфікації та стандартизації в різних галузях суспільного життя. Міжнародні економічні установи впроваджують єдині критерії макроекономічної політики, відбувається уніфікація вимог до податкової політики, до політики в галузі зайнятості тощо.

Висновки. Таким чином, узагальнення існуючих теоретичних підходів до визначення «глобальної економічної системи» та «глобального економічного прогресу» виявляє їх розрізненість, суперечливість. Ці поняття охоплюють надзвичайно велику кількість складових, доволі часто взаємосуперечливих, та таких, які знаходяться в постійному русі. Усе це надзвичайно ускладнює роботу про виокремленню головних характеристик цих важливих понять, які необхідні для того, щоб дати їм ясне та чітке визначення. Крім того, серед вчених досі ведуться

дискусії щодо існування економічних систем та економічного прогресу, характеристики яких дозволили б назвати їх дійсно глобальними. Проте перехід людства на якісно вищий рівень розвитку як економіки, так і інших сфер суспільного життя вимагає появи нових теоретичних узагальнень та пояснень. Сутнісний аналіз поняття «економічний прогрес» дає підстави виокремити його форми, найвищою із яких і стає «глобальний економічний прогрес», який являє собою якісну зміну всієї глобальної економічної системи, усіх її складових.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башнянин Г.І., Лазур П.Ю., Медведєв В.С., Ч. 1; Ч. 2: Загальна економічна теорія; Спеціальна економічна теорія. – К.: Ніка-Центр; Ельга, 2002. – 527 с.
2. Воронцова А.В. Структура правового прогресу / А.В. Воронцова // Митна справа. – 2011. – № 2 (74), ч. 2. – С. 167-172.
3. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка: навч. посібник / За ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2003 р. – 608 с.
4. Економічна теорія: навч. посібник / А.М. Андрущенко, А.П. Бурляй, В.С. Костюк та ін. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 520 с.
5. Лук'яненко Д. Стратегії глобального управління / Дмитро Лук'яненко, Тимур Кальченко // Міжнародна економічна політика. – 2009. – № 8-9. – С. 5-43.
6. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: 2-ге вид. / за ред. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. – К.: Вища школа, 1997. – 743 с.
7. Політична економія: навч. посібник / К.Т. Кривенко, В.С. Савчук, О.О. Беляєв та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. К.Т. Кривенка. – К.: КНЕУ, 2001. – 508 с.
8. Романишин Д. Ідея суспільного прогресу у творчій спадщині Михайла Драгоманова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vpnu/filos_psihol/2008_11/3.pdf
9. Скворець В.О. Соціальний прогрес як суспільствознавча проблема / Скворець В.О. // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2011. – № 47 – С. 123-133.
10. МакКормик П. Глобалізація і космополітизм. Критерії, підходи і життєвий досвід / МакКормик П. // Век глобалізації. Випуск № 2 (4)/2009, с. 61-70.
11. Мигольцев А.А. Общественный прогресс и регресс: философский аспект / А.А. Мигольцев // Социально-гуманитарные знания. – 2004. – № 3. – С. 76-90.
12. Новгородцев П. Общественный идеал в свете современных исканий П. Новгородцев / История политических и правовых учений: хрестоматия для юридических вузов и факультетов / Сост. и общ. ред. проф., д-р ист. наук Г.Г. Демиденко. – Харьков: Факт, 1999. – С. 795-798.
13. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Эксмо, 2007. – 658 с.
14. Экономическая теория: учеб. для вузов / С.В. Мочерный, В.Н. Некрасов, В.Н. Овчинников, В.В. Секретарюк. – М.: Приор, 2000. – 415 с.
15. Shorter Oxford English Dictionary: in 2 vols. – 6th ed. / ed. by W. R. Trumble. – 2007.
16. The British National Corpus of the English Language database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.natcorp.ox.ac.uk/>.
17. The Oxford English Corpus database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/words/the-oxford-english-corpus>
18. The Oxford Reading Programme database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://public.oed.com/history-of-the-oed/reading-programme/>.